

www.ketab.ir

• براهین اثبات وجود خدا
در نقدی بر شبهات جان هاسپرز
• حمیدرضا شاکرین

سرشناسه: شاکرین، حمیدرضا، ۱۳۳۸-

عنوان و پدیدآور: براهین اثبات وجود خدا در نقدی بر شبهات جان هاسپرز/حمیدرضا شاکرین.

مشخصات نشر: تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۵.

مشخصات ظاهری: ۳۴۴ ص.

بها: ۳۳۰۰۰ ریال شابک: 964-307-102-3

یادداشت: فایده.

یادداشت: کتابنامه: کتابنامه ص: [۳۲۱]-[۳۲۲] همچنین به صورت زیر نویس.

موضوع: هاسپرز، جان، ۱۹۱۸-م. Hospers, John - نقد و تفسیر.

موضوع: دین - فلسفه.

موضوع: خدا - اثبات.

موضوع: خداشناسی.

شناسه افزوده: هاسپرز، جان، ۱۹۱۸-م

رده بندی کنگره: ۷ ن ۲۴ / B ۹۴۵

رده بندی دیویی: ۱۹۱

شماره کتابخانه ملی: ۴۱۰۶۲-۸۵

موسسه فرهنگی
دانش و اندیشه معاصر

● براهین اثبات وجود خدا در نقدی بر شبهات جان هاسپرز

● حمیدرضا شاکرین

● ناشر: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

● چاپ و صحافی: پژواک اندیشه

● چاپ اول: ۱۳۸۵، ۱۲۰۰ نسخه

● قیمت: ۳۳۰۰۰ تومان

● شابک: ۹۶۴-۳۷۵-۱۰۲-۳

● حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

۱۳	سخن ناشر
۱۵	مقدمه
۱۹	فصل اول: خدا و اثبات پذیری
۲۱	مقدمه
۲۱	استدلال طلبی وجود خدا
۲۲	نیازگریزی
۲۲	۱. بداهت وجود خداوند
۲۳	۲. حضوری بودن علم به خدا
۲۴	۳. مواجهه با خدا در جهان پیشین
۲۴	۴. وجدانی بودن علم به خدا
۲۵	۵. وجود خدا، بدیهی ثانوی
۲۵	۶. وجود خدا باور پایه
۲۷	نیازانگاری
۲۸	خردپذیری استدلال بر وجود خدا
۲۸	لفوانگاری
۲۹	۱. معلوم بودن وجود خدا
۳۰	۲. انسدادگرایی

۳۰	 ۳. زیان باوری
۳۳	 سودمند انگاری
۳۳	 فواید نظری و معرفتی
۳۴	 فواید فرامعرفتی
۳۴	 اشکال
۳۵	 اثبات پذیری وجود خدا
۳۵	 انسدادگرایی
۳۶	 استره اکامی
۳۸	 پوزیتیویسم منطقی
۳۸	 ۱. استلزام شکاکیت
۳۹	 ۲. خودشکنی
۴۰	 ۳. دور منطقی
۴۰	 ۴. بی دلیلی
۴۰	 ۵. انفکاک معناداری از تحقیق پذیری
۴۱	 ۷. تنوع تحقیق پذیری
۴۱	 ۷. تنوع تحقیق پذیری تجربی
۴۲	 ابطال پذیری
۴۴	 روی آوردها
۴۵	 ارزیابی دیدگاه فلو
۴۵	 مقدمه دوم: «تمام احکام ناظر به واقع احکام تجربی اند»
۴۶	 مقدمه سوم: «همه احکام تجربی ابطال پذیرند»
۴۸	 مقدمه چهارم: «دعای دینی ابطال ناپذیرند»
۵۱	 معرفت شناسی کانت
۵۴	 امتناع اثبات ضروری
۶۱	 شهودگرایی

۶۳	انگاره اثبات‌پذیری
۶۴	چکیده
۶۹	فصل دوم: برهان تجربه دینی
۷۱	مقدمه
۷۱	تجربه
۷۲	ویژگی‌های تجربه
۷۲	اقسام تجربه
۷۲	تجربه دینی
۷۳	ویژگی‌های تجربه دینی
۷۴	پیشینه تجربه دینی
۷۵	گونه‌های تجربه دینی
۷۷	اقسام تجربه‌های عرفانی
۷۷	ویژگی‌های تجربه عرفانی
۷۸	سروش تجربه دینی
۷۸	۱. احساس انگاری
۸۰	۲. تفسیرانگاری
۸۲	۳. ادراک حسی‌وار
۸۷	۴. تجربه‌ای فراطبیعی
۸۹	۵. مکاشفه حضوری
۹۰	تقریر برهان
۹۲	پیش‌فرض برهان
۹۳	نقد مقدمه نخست: ناسازی تجربه‌های دینی
۹۸	اشکالات هاسپرر
۱۰۰	نقد مقدمه دوم: عدم حجیت اتفاق عارفان
۱۰۱	۱. انتقال‌ناپذیری

۱۰۱	۲. فقدان روند واریسی
۱۰۳	۳. دیدنی نبودن خدا
۱۰۳	پاسخ سوینبرن
۱۰۴	۱. اصل زودباوری
۱۰۵	۲. اصل تصدیق
۱۰۷	پاسخ الستون
۱۱۴	پاسخ گاتینگ
۱۱۷	واقع‌نمایی تجربه دینی
۱۱۸	نقد پویمن بر گاتینگ
۱۲۰	مشکل انتقال ناپذیری
۱۲۳	نقد مقدمه سوم: تبیین‌های معرفت‌ستیز
۱۲۳	تبیین زیستی - روانی
۱۲۷	تبیین فرویدی
۱۲۹	تبیین مارکسیستی
۱۳۱	مدلول تجربه دینی
۱۳۳	مسلمانان و وجه شناختاری تجربه دینی
۱۳۵	گستره شناختاری تجربه دینی
۱۳۶	۱. معرفت‌آموزی برای تجربه‌گر
۱۳۸	۲. معرفت‌آموزی برای غیر تجربه‌گر
۱۳۹	چکیده
۱۴۳	فصل سوم: برهان علیت
۱۴۵	مقدمه
۱۴۵	تعریف علیت
۱۴۶	اقسام علت
۱۴۶	منشأ تصور علیت

۱. عقل‌گرایان ۱۴۶
۲. عقل‌گرایان تجربی ۱۴۷
۳. حس‌گرایان ۱۴۷
- هیوم و منشأ علیت ۱۴۷
- الف. نسبت طبیعی ۱۴۸
- ب. نسبت فلسفی ۱۴۸
۴. نظریه علم حضوری ۱۵۰
- ارکان قاعده علیت ۱۵۱
- اثبات قاعده علیت ۱۵۱
- ضرورت علی و معلولی ۱۵۴
- الف. واکاوی مفهوم علت تامه ۱۵۶
- ب. بازشناسی ممکن ۱۵۶
- دیدگاه هیوم ۱۵۷
- نقد و ارزیابی ۱۵۹
۱. انکارناپذیری علیت ۱۵۹
۲. نقص شواهد ۱۵۹
۳. استلزام شکاکیت ۱۶۰
۴. تناقض آمیزی ۱۶۱
- رابطه معلول و علت هستی‌بخش ۱۶۲
- ملاک حاجت به علت ۱۶۵
۱. نظریه وجود ۱۶۵
- الف. لزوم تسلسل ۱۶۷
- ب. وابستگی وجود به غیر وجود ۱۶۷
۲. نظریه حدوث ۱۶۸
- ارزیابی ۱۶۹

۱۷۰	۳. امکان ذاتی (فقر ماهوی).....
۱۷۱	۴. فقر وجودی (امکان فقری).....
۱۷۳	جمع‌بندی.....
۱۷۴	استحاله دور.....
۱۷۵	استحاله تسلسل.....
۱۷۹	تبیین و ارزیابی.....
۱۸۱	خدا و علیت.....
۱۸۳	برهان علیت در غرب.....
۱۸۴	تقریر سنت توماس.....
۱۸۴	تقریر هاسپرز.....
۱۸۵	نقد برهان علیت.....
۱۸۶	اشکال اول: ناروایی پرسش از علت جهان.....
۱۹۰	اشکال دوم: علت خدا چیست؟.....
۱۹۳	اشکال سوم: خدا یا جهان.....
۲۰۳	اشکال چهارم: اعتبار علیت در قلمرو تجربه.....
۲۰۳	اشکال پنجم: جهان مخلوق اراده نیست.....
۲۰۶	اشکال ششم: خدا یا اولین حادثه؟.....
۲۰۸	حل مشکل در اندیشه غربی.....
۲۰۸	۱. راه حل علمی.....
۲۰۸	۲. راه حل فلسفی.....
۲۱۱	حل مشکل در فلسفه اسلامی.....
۲۱۶	اشکال هفتم: «جهان از کجا آمده؟».....
۲۱۷	معنای سؤال از منشأ جهان.....
۲۱۸	اشکال هشتم: موجود نازمانمند و حوادث زمانی.....
۲۲۳	چکیده.....

۲۲۹	فصل چهارم: برهان وجوب و امکان
۲۳۱	مقدمه
۲۳۲	تقریرهای برهان
۲۳۳	برهان سینوی
۲۳۵	تقریر آکویناس
۲۳۹	برهان لایب نیتز
۲۴۱	اشکال اول: گزاف بودن اصل دلیل کافی
۲۴۳	اشکال دوم: مغالطه تمام‌گرایی
۲۴۵	اشکال سوم: چرایی جهان پرسشی بی‌معنا
۲۴۶	اشکال چهارم: تناقض تبیین جهان
۲۴۷	اشکال پنجم: تبیین‌پذیری کل از جزء
۲۴۹	اشکال ششم: ابهام در معنای ضروری
۲۵۵	اشکال هفتم: نفی ضرورت عینی
۲۵۹	اشکال هشتم: واگشت به برهان وجودی
۲۶۱	تفاوت برهان وجودی و جهان‌شناختی
۲۶۳	اشکال نهم: تبیین خدا چیست؟
۲۶۷	نتیجه
۲۶۸	چکیده
۲۷۳	فصل پنجم: برهان نظم
۲۷۵	مقدمه
۲۷۶	تعریف نظم
۲۷۷	اشکال هاسپرز
۲۷۹	اقسام نظم
۲۷۹	نظم طبیعی و تکوینی
۲۸۰	ارکان نظم مطلوب

۲۸۰	۱. مجموعه طبیعی
۲۸۰	۲. سامانمندی
۲۸۱	۳. هدفمندی
۲۸۲	چندگونگی برهان نظم
۲۸۲	هستی نظم
۲۸۳	صغرای برهان نظم
۲۸۴	جهان طبیعت یک واحد نقشه‌مند
۲۸۶	الف. سامانمندی جهان تهی از معنا
۲۸۸	ب. اثبات ناپذیری نظم جهان
۲۸۹	ج. دلیل بر بی‌نظمی
۲۹۱	علت نظم
۲۹۵	نتیجه برهان نظم
۲۹۷	نقد دلالت برهان نظم
۲۹۷	انتقادات هیوم
۳۰۷	اشکال هاسپرز: خیرخواهانه نبودن نظم جهان
۳۱۰	نظام پیچیده جهان بر ضد بشر
۳۱۷	چکیده
۳۲۱	کتابنامه
۳۲۱	منابع عربی
۳۲۳	منابع فارسی
۳۲۳	الف. کتب
۳۲۸	ب. مقالات
۳۲۸	منابع لاتین
۳۳۵	فهرست اعلام

سخن ناشر

بازپژوهی و بازنگری تحلیلی آراء فلاسفه دین غربی در زمینه اثبات وجود خدا، تبیین و تنسیق براهین اثبات خدا به زبان زمان و پاسخگویی به شبهات القایی در قلمرو براهین اثبات خدا در اثر پیش رو حائز اهمیت و اولویت است.

انعکاس ضعف فلسفی در جهان غرب در عرصه براهین اثبات خدا، معرفی گنجینه عظیم حکمت و معارف اسلامی، نشان دادن توان بالای فلسفه اسلامی در رویایی با چالش های جدید خداشناسی به سبب تمایز کتاب براهین اثبات وجود خدا در نقدی بر شبهات جان هاسبرز با سایر آثار منتشره در این حوزه است.

در این مقال شایسته است از اساتید ارجمند حجج اسلام عسگری سلیمانی امیری و خسروپناه که عهده دار ارزیابی این اثر بوده اند و نیز جناب حجت الاسلام والمسلمین حمیدرضا شاکرین به خاطر انجام پژوهش فوق سپاسگزاری نموده و از خوانندگان گرامی استدعا داریم، ما را با نظرات و نقدهای خود بهره مند نمایند.

مقدمه

الحمد لله الواحد الاحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد والصلوة والسلام على جميع الانبياء والمرسلين سيما افضلهم وخاتمهم محمد وآله الهداة الطيبين الطاهرين واللعن على اعدائهم اجمعين

خداباوری و در عین حال پرسش از وجود و رابطه جهان و انسان یا خدا از دیرپاترین گرایش ها و دغدغه های فکری بشر در طول تاریخ بوده است. گذشته از نقش بی بدیل پیامبران الهی در معرفی خدا و تصحیح و تکمیل معرفت انسان نسبت به خالق یکتا، فیلسوفان و اندیشمندان نیز در اعصار و امصار مختلف، هر یک از زاویه ای بر این مسأله نور تابانده و با ژرفکاوی های عقلی خود بر وجود خدا و نقش او در جهان استدلال کرده اند. بدینسان رویکرد غالب در اندیشه فلسفی، دفاع از خدایباوری و مدلل سازی آن بوده است.

گاهگاه نیز فلسفه های الحادی و یا شکاک در الاهیات به معنی الاخص رخ نموده، اما تاب و قراری در برابر اندیشه های خداگرا نداشته است. این روند هم چنان ادامه یافت تا با پیدایش مبانی معرفتی نسبت انگار و حس گرا در جهان غرب، صلاحیت عقل و خرد در کشف حقایق هستی زیر سؤال رفت و انگاره های متافیزیکی، یاوه هایی بی معنا قلمداد گردید و در پی آن رگبار شبهه، انگاره خدایباوری را آماج حملات خود ساخت. در مقابل این جریان، خدایباوران و دین گرایان نیز تکاپوی سختی را آغازیدند و به گونه های مختلف در برابر حملات یاد شده صف آرایی کردند. در این مصاف

بزرگ، علی‌رغم آن که ضعف‌های بنیادین اندیشه‌های مادی، شکاک و نسبیست‌گرا روز به روز آشکارتر شده و خداگرایی تا حد زیادی جایگاه خود را حفظ کرد، در عین حال دو عامل اساسی مانع از آن شده است که خداباوران با پیروزی قاطع و چشمگیری - در عرصه نظر و استدلال - بر انگاره‌های خداگریز فایز آیند:

۱. ضعف فلسفی جهان غرب که از این نقیصه، خداباوران و خداگریزان هر دو رنجورند؛

۲. وجود انگاره‌های خردستیزی چون تثلیث در بن‌مایه عقاید مسیحی.

در مقابل، جهان اسلام از وضعیت بهتری برخوردار است. از طرفی توحید ناب و خردپذیری آموزه‌های اسلامی؛ و از دیگر سو، عمق دقت و گستردگی مباحث مربوط به الاهیات به معنی الاخص در فلسفه اسلامی زمینه بسیاری از مشکلات فراروی جهان غرب را از بین برده و توان بالایی در رویارویی با چالش‌های جدید فراهم آورده است. لیکن با سرازیر شدن شبهات رایج در غرب به جهان اسلام از طریق وسایل ارتباط جمعی و نهضت ترجمه، لازم است که اندیشمندان و فرهیختگان، تلاش فکری گسترده‌تر و پرشتاب‌تری را سامان داده و با استفاده از گنجینه عظیم حکمت و معارف اسلامی، همراه با ابتکار و نوآوری به بازبینی براهین اثبات وجود خدا پرداخته و پرسش‌ها و شبهات نوپدید را با ادله‌ای استوار و خردپذیر پاسخ گویند. تحقیق حاضر نه نخستین گام در این مسیر است و نه آخرین آن‌ها و نه اثری ممتاز، بلکه کوششی ناچیز در کنار آثار گرانسنگی است که در این زمینه به رشته تحریر درآمده است. هدف از این نوشتار آن بوده است که در ضمن نقد شبهه اثبات‌ناپذیری وجود خدا، برخی از پربسامدترین براهین وجود خدا را همراه با اشکالات و پرسش‌های فراروی آن‌ها در ترازوی خرد بسنجد و وزن و اعتبار آن‌ها را برای جویندگان حقیقت روشن سازد. در این فرایند، مهم‌ترین - و نه لزوماً همه - اشکالات و شبهاتی که از هیوم تا عصر حاضر توسط فیلسوفان غربی - اعم از خداباور، ملحد و یا شکاک در الاهیات - مطرح گردیده، مورد بررسی قرار گرفته است. در این میان توجه ویژه‌ای به اشکالات جان هاسپرز - استاد معاصر فلسفه در

دانشگاه کالیفرنیا جنوبی^۱ - داشته‌ایم. در بررسی شبهات و اشکالات، نظر نگارنده تنها معطوف به اموری بوده که اصل وجود خدا را مورد تردید قرار داده است، نه موارد ناظر به عقاید ویژه پیروان دین خاص مانند مسیحیت. در مقام دفاع از براهین و دفع شبهات نیز به استفاده حداقلی از براهین اکتفا شده است.

بدون شک این اثر خالی از نقص و اشتباه نیست. نگارنده خود را رهین منت نکته‌سنگان خردورزی می‌داند که او را از راهنمایی و ارشادهای خود محروم نمی‌سازند.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از شورای علمی گروه فلسفه پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی به ویژه مدیر آن جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر خسروپناه که در تصویب و تأیید این مجموعه عنایت خاصی داشتند، تشکر نمایم. هم‌چنین از جناب حجة الاسلام والمسلمین عسگری سلیمانی امیری که متن حاضر را با دقت مطالعه و تذکرات سودمندی ارائه فرمودند، کمال سپاس و امتنان را ابراز دارم. از خداوند بزرگ، مزید توفیقات این عزیزان و همه خدمتگزاران عرصه فرهنگ و معرفت را خواستارم.

حمیدرضا شاکرین